

УДК: 331.56.432

УКРАЇНСЬКИЙ КАПІТАЛ – ОСНОВНЕ ДЖЕРЕЛО ФІНАНСУВАННЯ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ В СКЛАДІ ПОЛЬЩІ 1921-1939 РР.

М. Крупка, З. Конопельський

*Львівський національний університет імені Івана Франка
прос. Свободи 18, м. Львів, 79008, Україна*

У статті висвітлено проблеми формування національного капіталу Західної України в складі Польщі та стратегію фінансово-кредитного забезпечення приватного підприємства. Під час дослідження з'ясовано, що основним джерелом фінансового забезпечення приватного підприємства Західної України у складі Польщі був національний український капітал.

***Ключові слова:** національний капітал, Західна Україна, гроші, банки, приватне підприємство, ощадність, безвідсоткові каси.*

Вкладення ресурсів у розбудову та активізацію певного напрямку розвитку приватного підприємства, регіону та країни в цілому передбачає визначення їх впливу на основні показники діяльності об'єкта дослідження та пошук резервів підвищення ефективності заходів з підтримки цієї сфери. Зокрема, це стосується і залучення коштів у розвиток процесів становлення національної економіки.

Метою статті є аналіз особливостей формування національного капіталу Західної України в складі Польщі 1921-1939 рр., та його вплив на розвиток економіки Західної України.

Дана проблема уже була предметом досліджень науковців, зокрема в Україні на початку ХХІ ст. цією проблемою займалися І. Д'яконова, І. Сало, П. Сенищ, Т. Соколенко, В. Стельмах та ін., які висвітлювали діяльність фінансово-кредитної системи України і Росії початку ХХ ст. Дослідники Б. Лановик, З. Матисякевич, Р. Матейко, М. Лазарович опанували економічну історію України. Однак окремі аспекти дослідження фінансово-кредитної системи з'ясовано не повністю.

Аналізуючи феномен українського приватного підприємництва в підневільних умовах міжвоєнної Польщі, варто звернути увагу на специфіку, яка полягала в тому, що його фінансово-кредитне забезпечення було можливе тільки із національних джерел. Польська держава прагнула вирішити питання української етнічної меншини, яка фактично носила титул корінного народу, шляхом асиміляції. Тому фінансові джерела українського підприємництва, як основи державотворчої української нації, обмежувалися винятково національними рамками.

Ця детермінованість породила гасло "Свій до свого по своє", яке було продиктоване не мотивами національної винятковості чи надуманої самоізоляції, а єдино можливим способом самозбереження української нації в умовах чужої держави. Колоніальна політика Варшави, спрямована на зростання "польськості східних кресів", обмежувала діяльність українських фінансово-кредитних інституцій щораз новими законодавчими перепонами. Так, поле діяльності однієї з найстаріших

українських фінансових установ у Східній Галичині страхового агентства "Дністер" обмежував закон польського сейму від 23 червня 1921р., згідно якого всі власники повинні були страхувати своє майно у державній страховій компанії [1]. Таке обмеження призвело до того, що агентство мало щорічні фінансові недобори, які у 1937 р. сягнули 210 000 злотих [2]. Негативний вплив на діяльність українських фінансових установ, які забезпечували розвиток українського приватного підприємництва, мало посилення авторитаризму польської державної політики у другій половині 1930-их років.

Починаючи з 1935р., польський уряд розпочав розробляти концепцію, сутність якої полягала у зосередженні керівництва всім господарським життям, у тому числі і приватним підприємництвом, в одному центрі. Ініціатором такого плану був тодішній міністр Є. Квятковський, який висунув ідею створення Головної Господарської Ради, у склад якої повинні були увійти польські господарники та громадсько-політичні діячі, які мали б визначати "доцільність усякої господарської, як приватної, так і державної акції" [3]. До головної Господарської Ради згідно з планом мали б увійти Промислова-Торговельна, Реміснична, Хліборобська Палати та Палата Праці. Так звана політика господарського парламентаризму, яка рекламувалася польською пресою як "завершення розбудови господарського самоврядування", означала фактично для українського приватного підприємництва повну залежність від всевладдя урядових чиновників.

Прикладом такої "самоврядності", а фактично тотального контролю урядом господарського життя, стала реалізація проекту щодо створення станової організації хліборобства, яка б контролювала все сільськогосподарське виробництво у державі, у тому числі ціни, розподіл праці тощо. Проект не обмежувався тільки контролем сільського господарства, а й передбачав об'єднання торгівлі та промислу, а отже і відповідних фінансових інституцій під єдиним польським началом [3]. Такі плани викликали гостре несприйняття та адекватну оцінку в середовищі українських приватників. "Торговля і Промисл" з цього приводу писала, що для української господарської ініціативи це означало "всецілу залежність від неприхильної нам бюрократії" і далі "це вже фашистівська концепція пляновості, що зосереджує всеціло господарську диспозицію в корпораціях, чи пак практично в міністерствах відповідних ресортів" [3].

За цих несприятливих умов СУКіП (Союз українських купців і промисловців) розгорнув активну роботу, спрямовану на організацію своєї банківської установи. На сторінках "Торговлі і Промислу" щораз частіше з'являються публікації на цю тему. Серед причин відсутності власного банку однією із важливих називається та, що українські приватники "представляють дотепер ще досить слабу організаційну і матеріальну силу, а крім цього, виявляють ще дуже слабе почуття станової солідарності у матеріальних справах з однієї сторони і значний примітивізм у кредитових і платничих питаннях з другої сторони" [4].

Позбавлені можливості державної підтримки та іноземних інвестицій, українські приватники повинні були витворити власний банк, вкладаючи кожен зокрема у нього свої незначні капітали. Для того, щоб приватницький банк міг встати на ноги, на думку фахівця необхідно було, щоб всі приватники краю вклали у нього щонайменше по 100 злотих кожен, а більш заможні з них у кілька разів більше. Нормальне функціонування банку, на думку цього фахівця, стане можливим лише при найменшій сумі вкладеного капіталу вартістю 50 000 злотих.

"Солідарність купецьких і промислових кругів може виявити себе тут найкраще в той спосіб, що сильніші купці і промисловці більшою мірою причиняться до капіталового вивінування своєї банкової установи на те, щоби вона мала змогу послужити кредитом тим кругам, що цієї допомоги потребують і на неї вповні заслуговують. Тому найближче і найважніше завдання купців і промисловців у відношенні до своєї банкової установи буде: дати їй солідні грошові підстави для ведення кредитової діяльності" [4]. Очевидно, що українське приватне підприємництво було безперспективним без вирішення власними силами питання його кредитування.

В умовах тогочасної Польщі, яка гостро переживала часи кризи та післякризового застою, кредитування підприємництва було нелегкою справою, а для українських купців і промисловців особливо важкою. Водночас польські та єврейські приватники були не тільки краще забезпечені товаром, сировиною чи приміщенням, але пішли далеко вперед у власній організації кредитування, користуючись нерідко державними субвенціями [5, с. 156].

Український підприємець, купуючи на маловигідних умовах товар або сировину, не витримував конкуренції, або ж, що траплялося частіше, змушений обмежувати свій заробіток до розмірів, які робили його бізнес невивідним. Він нерідко попадав в особисту залежність від свого постачальника і змушений був купувати товар, який не вдовольняв ані самого, ані його покупців. Без власної системи кредитування великою була небезпека потрапити в тенета чужоземних лихварів.

Українські банки, які обслуговували переважно кооперацію, були пов'язані більше із селом і, відповідно, мало цікавилися можливостями кредитової підтримки наших купців, промисловців та ремісників. Утім, проаналізувавши ситуацію, СУКіП спрямовує свою роботу на організацію власної системи кредитування. У "Торговлі і Промислі" з'являється у листопаді 1935 р. передовиця, присвячена цій актуальній проблемі. Її автор В. Несторович вказує на те, що українському господарському активу не вдається створити добродійну інституцію, подібну до єврейської Централі кас безпроцентових позик, тому що він не може розраховувати ані на підтримку міжнародного капіталу, ані на приватні чи державні позики. Єдиним виходом, вважає він, є "збудувати доволі поважну інституцію на основі взаємного кредиту і в той спосіб задовольнити... потреби наших купців і промисловців" [6, с. 1].

В організації власної системи кредитування центральне місце належало Торговельно-Промисловому Банку, який існував при СУКіПі. Проблема полягала лиш у тому, щоб оживити діяльність цієї інституції шляхом зацікавлення ним українського купецтва і промисловців. Перспективною у цьому контексті виглядала діяльність "Самопомічних Кас", які згодом могли стати філіями львівського банку.

Налагоджуючи систему кредитування та, насамперед, надання короткотермінових кредитів Торговельно-Промисловим Банком і "Самопомічними Касами", СУКіП одночасно започатковує у 1936 р. нову важливу акцію створення "Фонду безвідсоткових позик". Цінним у тому контексті був досвід європейських підприємців, які за підтримки американських одновірців зуміли організувати густу мережу безвідсоткових кас по всій території Польщі. Згідно з статистикою на початок 1936 р. таких кас налічувалось 722, у тому числі на терені львівського воєводства – 65, тернопільського – 49, станіславського – 38, волинського – 43 та польського – 40. Обороти цих кас за 1935 р. становив понад 17 мільйонів злотих. Велике господарське значення таких кас усвідомили також і польські приватники,

які, опираючись на єврейський досвід, енергійно взялися за реалізацію своїх установ. Ініціатором цієї важливої справи були польське духовенство та ендецька преса.

Створення духовенством безвідсоткових кас при парохіях дало поштовх до масового створення подібних кас дрібними купцями та ремісниками на теренах Львівського воєводства. Важливо, що вони функціонували не ізольовано одна від одної, а складала цілу систему і вже у 1936 р. в цьому краю їх налічувалося понад 150.

Не залишилися осторонь цих важливих процесів й українські приватники. У 1936 р. при Торговельно-Промисловому Банку було започатковано Фонд Безвідсоткового Кредиту. Першими вкладниками були голова СУКіПу Я. Скопляк – 50 зл., редактор В.Несторович – 50 зл. та майбутній директор Промбанку А. Мілянич, який зробив колективний внесок сумою 1 650 зл. Ця акція мала патріотичний характер, тому, що вкладники зобов'язувались не забирати свого внеску із фонду упродовж двох років та не отримувати від нього відсотків. Головною метою фонду була "допомога тим чесним, солідарним і працьовитим елементам з поміж українців, які, не розпоряджаючись капіталом, не в силі розпочати свого діла, себто заложити верстат праці, або які під ударом долі не зі своєї вини борються з великими труднощами, що їх у решті-решт можуть зовсім зруйнувати" [7, с. 2].

Маючи перед собою добрий приклад української кооперації, провід українських приватників розпочав активну пропаганду вкладання дрібних заощаджень у власні кредитні установи. Незважаючи на те, що в українському приватному підприємстві переважну частину становили дрібні власники, вони своїми невеликими але регулярними ощадними внесками розбудовували свій банк, збільшуючи таким чином національний капітал, а, відповідно, і його кредитну спроможність. Торговельно-Промисловий Банк організував з цією метою планові акції щотижневої ощадності, під час яких представники цього банку відвідували українські приватні фірми, збираючи внески та одночасно роз'яснюючи доцільність цієї важливої справи [8, с. 69].

Один із провідників СУКіПу М. Ковалів роз'яснював на сторінках фахового часопису, що навіть найбідніший приватник може вкласти щотижня щонайменше 1 зл., а це дасть змогу йому отримати потрібний кредит на найвигідніших умовах. "Коли бодай тисячу нас зложить річно по 50 зл., то матимемо 50 тис. При такому капіталі банк зможе дати велику поміч нашим купцям, а саме він може розвинути і зрівняти з недовзі з подібними банками інших народів" – стверджував він [9, с. 3].

Дрібноощадна акція поширилась не тільки у Львові, а й по всій Східній Галичині. Не стояло осторонь цієї важливої національної справи й українське духовенство. Ілюстрацією цього може служити самовіддана праця пароха бойківського села Верхне Синевидне, який вважав "роботу з дрібної ощадності... найдоцільнішою й найідейнішою в нинішніх обставинах...". "Бюлетень дрібноощаднестевої акції Пром-Банку" від 1 грудня 1937 р., високо оцінюючи працю священника Юліана Левинського, пише, що йому вдалося своїм особистим прикладом захопити 23 "активних, ідейних і чесних збирачів", які впродовж 11 місяців зуміли залучити до акції 1 031 ощадника та зібрати 4 763 зл., що були вкладені в Пром-Банк [10, с. 2]. Про те, що це не був поодинокий випадок, свідчить хоча б виступ відомого своїм антиукраїнським налаштуванням професора С. Грабського в Технологічному інституті у Львові, в якому він ставив за взірць українських священників, "які перші проломили нехть свого громадянства до торгівлі і промислу та спонукали його до творчої праці [11, с. 2].

Про динаміку акції дрібної ощадності в 1936 р. говорять цифри табл. 1: за перших 6 місяців її тривалості сума вкладів зросла з 1 683 зл. до 16 048 зл., і на кінець березня 1937 р. становила вже 34 257 зл. [12, с. 5]. Такі темпи зростання суми дрібних заощаджень свідчить про те, що ідея цієї акції знаходила щораз більшу підтримку і довіру серед купців, промисловців та ремісництва. Яскравим виявом цього бурхливого зростання стали результати квітня 1937 р., коли лиш за один день, 20 квітня, було зібрано понад 800 зл. дрібних ощадностей.

Таблиця 1

Динаміка заощаджень (червень 1936р. - березень 1937р.) (у злотих)

Місяць	Сума вкладів	зростання	
		Сума	в %
червень-липень	1683,87		
серпень	3332,29	1648,42	97,89
вересень	4935,55	1603,26	48,11
жовтень	7890,46	2954,91	59,87
листопад	11296,18	3405,72	43,16
грудень	16048,59	4752,41	42,07
січень	21950,07	5901,48	36,77
лютий	27044,23	5094,16	23,21
березень	34257,06	7212,83	26,67

Успіхи в акумуляції національного капіталу за рахунок збору та централізації дрібних ощадностей у другій половині 1930-их років у значній мірі були зумовлені тією великою роботою, яку здійснила українська кооперація ще наприкінці 20-их і на початку 30-их років минулого сторіччя [13, с. 17-18]. Така практика мала у своїй основі досвід європейських держав. У 1924 р. у м. Медіоляні (Італія) відбувся Міжнародний конгрес ощадності, на якому було ухвалено щорічно, 31 жовтня, відзначати "свято ощадності", під час якого відправляти служби, збирати віча, влаштовувати фестини, метою яких має бути пропаганда ощадності. Під враженням рішень цього конгресу відомий український громадсько-політичний діяч І. Галушинський видав невелику брошуру, у якій, зокрема, писав: "...ощадності з малих сотикових квот множаться, акумулюються як сніжна грудка, що котиться з гір в долину, зростають у лавину і насичують обильно господарські русла даного народу животворящим капіталом" [14, с. 8].

30 жовтня 1926 р. у Львові на з'їзді Крайового кредитного союзу професор Ю. Гірняк виголосив реферат, у якому запропонував створити українську установу пропаганди та збирання ощадностей. Після тривалої дискусії з'їзд прийняв резолюцію, яка зобов'язувала негайно приступити до створення крайового товариства "Ощадність". Було обрано організаційний комітет для заснування товариства, до якого ввійшли по одному представнику від РСУК, "Центробанку", "Центросоюзу", "Дністра", "Сільського господаря", "Просвіти" та деяких інших економічних і громадських організацій краю [15, с. 3-4].

Установчі збори товариства "Ощадність" відбулися 15 жовтня 1927 р. Йому було надано кооперативний характер. За міжнародним звичаєм, товариство у 1927 р. запропонувало святкувати щорічно "свято ощадності" в Західній Україні. 30 жовтня того ж року таке свято відзначало 10 установ Львова. Впродовж жовтня і листопада подібні свята відбулися у 14 повітових осередках і багатьох селах краю. У

наступному році тільки у Львові пройшло 18 "свят ощадності" [17]. Вони проводилися в усіх народних школах, в Українському педагогічному товаристві, в торговельній школі товариства «Просвіта», у дівочій гімназії сестер Василіанок та державній дівочій учительській семінарії.

Мета святкування – пропаганда ощадності серед молоді, створення мережі українських шкільних осередків ощадності ("шкільних щадниць"). У кінці 1928 р. нараховувалося 21 осередок ощадності [17].

Осередки товариства "Ощадність" домагалися, щоб українці не віддавали жодного гроша у чужі руки, купуючи товари і продукти тільки українського виробництва і лише в українських, приватних чи кооперативних крамницях. Було підраховано, що 94% усіх грошових витрат західноукраїнського населення йшло в руки неукраїнських власників: підприємців, торговельників. "Задержати ці величезні суми національного капіталу можемо здебільша вже сьогодні через послідовне здійснення відомого назагал господарського гасла "Свій до свого по своє", – писала газета "Діло" [17]. Товариство "Ощадність" вимагало також, щоб українські громадяни не тримали гроші вдома, а вкладали їх в фінансові установи. Все це, безумовно, позитивно відбилося на ощадничій компанії, яку розпочав у 1936 р. СУКіП.

Під егідою Пром-Банку відбувалися щорічні Свята ощадності. Особливу урочисто це свято пройшло в 1936 р. у залі Товариства "Бесіда". Після художньої частини за участю відомого хору "Бандурист" та виступів Я. Скопляка і Я. Гайваса відбулося вручення нагород найкращим збирачам та ощадникам [19, с. 2]. З нагоди цього Пром-Банк видав 30 000 накладом т.зв. "Ощадностеву одноднівку, яка була розподілена безкоштовно поміж ощадниками. У цьому виданні вказувалось, зокрема, на причини недостатнього розвитку нашої торгівлі і промислу. "Сума наших ощадностей в українських банках виносить всього 15 мільйонів зл., – тоді, як в чужих банках зложили українці понад 50 мільйонів зл. і чи можна в обличчі тих фактів дивуватися, що наше купецтво чи промисл клигає?! – запитувала "одноднівка" [19, с. 2].

Незважаючи на те, що акція з збору дрібної ощадності не могла вирішити головного питання українського приватництва, а, власне, налагодження кредитно-банкової мережі, все ж її значення важко переоцінити. Це був властиво початок єдино можливої для українців внутрішньої капіталізації, без якої був би неможливим український господарський поступ. Високу оцінку цьому початковому етапу дала "Торговля і Промисл", наголошуючи на тому, що "цей початок такий, що можна на його прикладі зрозуміти, скільки динамічних можливостей скриває життя українців, навіть у їх ролі недержавної нації, скільки моральних і матеріальних вартостей можна видобути з українців, коли з вірою, запалом і знаннями взятися до діла [20, с. 1]. Закономірно, що домінантна роль у цій справі належала Пром-Банку, єдиній банківській інституції українського приватництва, який таким чином "почав передусім будувати собі базу, привчаючи широкі маси доцільною і безупинною пропагандою до ощадності".

З метою порівняльного аналізу минулого та сучасного економічного становища окресленого вище регіону можна відзначити, що фінансово-економічна криза суттєво вплинула на стан та тенденції розвитку світової економіки і, зокрема, національної економіки України. Підтвердилась теза про велику залежність вітчизняної економіки від зовнішньоекономічного середовища [22, с. 229]. Нині головною метою розвитку національної економіки України повинно стати створення сучасного, інтегрованого у світове виробництво промислового комплексу, здатного в умовах інтеграції та глобалізації вирішувати основні завдання соціально-економічного розвитку.

1. Л. Олесневич. Кооперативні міфи і капіталістична діяльність. Західноукраїнська буржуазна кооперація (1883–1939) // К. Наукова думка, 1974 – С. 167.
2. І. Витанович. Історія українського кооперативного руху. Нью-Йорк вид. ТУК 1964 – С. 624.
3. В. Несторович. Господарська діяльність і майбутність. Інтереси українців в обставинах господарської "кляновості" в Польщі. // Торговля і Промисл. – 1936. – 15 вересня ч. 18. – С. 1-2.
4. За сильну банкову установу для купців і промисловців // Торговля і Промисл. – 1935. – 1 травня – ч. 8-9. – С. 7-8.
5. Ю. Сливка. Західна Україна в реакційній політиці польській і українській буржуазії (1920 – 1939). – К. Наукова думка, 1985 – С. 271.
6. В. Несторович. Кредитові потреби наших купців і промисловців // Торговля і Промисл. – 1935. – 15 листопада ч. 22. – С. 1.
7. В. Несторович. Нова важлива «акція». Творимо «Фонд безвідсоткових Позичок» // Торговля і Промисл. – 1936. – грудень – ч. 23. – С. 2.
8. Р. Раковський. Творім фонд господарської розбудови. Львів вид. «Ощадність», 1937 – С. 24.
9. Наші приятелі серед духовенства // Торговля і Промисл. – 1937. – 15 грудня. – ч. 24 – С. 2.
10. Після появи одного розпорядку // Торговля і Промисл. – 1937. – 1 грудня ч. 23. – С. 2.
11. Дрібна щотижнева ощадність // Торговля і Промисл. – 15 грудня ч. 24. – С. 2.
12. Я. Гайвас. Бурхливе темпо // Торговля і Промисл. – 1937. – 1 травня ч. 9. – С. 2.
13. І. Федак. Ощадностева акція в кредитових кооперативах РСУК. Господарсько-Кооперативний часопис. – 1937. – 31 жовтня. – ч. 43. – С. 17-18.
14. І. Галущинський. Ідея ощадності і її культурно-соціальне значення. Львів накл. товариства «Ощадність». – 1927. – 8 с.
15. Господарсько-Кооперативний Часопис. – 1926. – 10 листопада. – ч. 46. – С. 3-4.
16. Господарсько-Кооперативний Часопис. – 1929. – ч. 27.
17. Діло. – 1938. – 2 липня.
18. Свято ощадності // Торговля і Промисл. – 1938. – 1 грудня. – ч. 23. – С. 2.
19. Ощадностева одноднівка // Торговля і Промисл. – 1938. – 1 грудня ч. 23. – С. 2.
20. На шляхах нашого дозрівання // Торговля і Промисл. – 1938. – 1 березня. – ч.5. – С. 1.
21. Стельмах В., Дьяконова І., Сало І., Сенищ П., Соколенко Т. Фінансово-кредитна система України – Росії (XVIII – XX ст.) За редакцією д.е.н. проф. І. В. Сало. – Суми : Вид-во «Слобожанщина», 2000. – 456 с.
22. Павлов В.І. Фінансовий капітал в діяльності фінансово-промислових груп // Регіональна економіка. – 2011. – №4. – С. 229.

UKRAINIAN CAPITAL AS THE MAIN SOURCE OF FINANCING OF WESTERN UKRAINE AS A PART OF POLAND IN 1921-1939

M. Krupka, Z. Konopelsky

The article deals with problems of national capital formation of Western Ukraine as a part of Poland and the strategy of financing private enterprising. In the course of research it

has been proved that the main source of private enterprising financing of Western Ukraine as a part of Poland was national Ukrainian capital.

Key words: national capital, Western Ukraine, money, banks, private enterprising, savings, nonprofit cashiers.

УКРАИНСКИЙ КАПИТАЛ – ОСНОВНОЙ ИСТОЧНИК ФИНАНСИРОВАНИЯ ЗАПАДНОЙ УКРАИНЫ В СОСТАВЕ ПОЛЬШИ (1921-1939 ГГ.)

М. Крупка, З. Конопельський

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

В статье отражено проблемы формирования национального капитала Западной Украины в составе Польши и стратегию финансово-кредитного обеспечения частного производства. В процессе исследования выяснено, что основным источником финансового обеспечения частного производства Западной Украины в составе Польши был национальный украинский капитал.

Ключевые слова: национальный капитал, Западная Украина, деньги, банк, частное предприятие, бережливость, беспроцентные кассы.